

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗГЛЯДУ КУЛЬТУРИ ШКОЛИ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ОСВІТИ США

Стаття присвячена висвітленню питання передісторії виникнення концептуальних підходів в американській теорії освіти, покладених в основу визначення ролі культури школи в досягненні навчальних результатів учнів. Серед зазначених підходів, зокрема, визначено соціологічний, згідно з яким соціальне походження учнів є більш важливим фактором академічних успіхів, ніж власне навчальна діяльність школи, процесуальний, за яким культура навчального процесу відіграє суттєву роль у досягненні навчальних результату учнів, та організаційний концептуальний підхід, у контексті якого культура школи розглядається як один із найважливіших факторів, що визначає успішність школи та освітніх реформ у цілому.

Ключові слова: культура школи, середня освіта США, шкільна організація, організаційна культура, соціологічний підхід, процесуальний підхід, організаційний підхід.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. Інтеграція України до європейського та світового освітнього простору зумовлює необхідність розв'язання низки складних проблем. До них згідно з «Національною доктриною розвитку освіти» належать передусім такі, як підвищення якості освіти, структурна перебудова освітньої системи відповідно до потреб забезпечення безперервного характеру освіти, розширення міжнародного співробітництва, моніторинг та використання кращого зарубіжного досвіду у сфері освіти. Нагальна необхідність реформування системи середньої освіти в контексті підготовки вчителів та інших учасників навчально-виховного процесу до здійснення змін у своїй діяльності задекларована в державних документах: Законі України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Положенні про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності (2000 р.), Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.), Законі України «Про інноваційну діяльність» (2003 р.), Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» (2005 р.), урядовому проекті «Український прорив» (2008 р.) та ін.

Українська держава здійснює кроки в напрямі реформування вітчизняної системи освіти. Водночас якісний аналіз освітніх реалій показує, що часто реформаційні процеси є малорезультативними через їх недостатнє фінансове забезпечення, несприйняття суспільством або неефективний науковий супровід. Крім того, досить часто шкільний персонал виявляється не залученим до розроблення програми змін. Саме тому важливу роль у процесі реформування освітньої галузі повинні відігравати процеси зміни культури школи, вивчення та модернізація якої стали складовою реформи американської освіти, що достатньо послідовно здійснювалась у 80-х роках ХХ – на початку ХХІ століття.

У сучасній теорії освіти США культура школи трактується як складний, багатовимірний, комплексний феномен, що найчастіше використовується в контексті досліджень із проблем освітніх змін. Вважаємо, що більш глибокому розумінню сутності феномену «культура школи», а також її ролі у процесах реформування освітньої галузі сприятиме дослідження історії концептуальних підходів до культури школи в американській теорії освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Необхідно зазначити, що зарубіжні освітні реформаційні процеси є предметом наукового інтересу Н. М. Воскресенської, Б. Л. Вульфсона, А. М. Джуринського, В. П. Лапчинської, Л. М. Латун, О. І. Локшиної, Б. Ф. Мельниченка, Л. Пуховської, О. Б. Рибака, А. А. Сбруєвої, О. В. Сухомлинської та інших.

У вітчизняних та російських порівняльно-педагогічних розвідках проблеми культури американської школи розглядаються в контексті наукових розробок, присвячених різним аспектам функціонування американської середньої освіти. Історичні аспекти формування культури американської середньої школи досліджено в працях І. Ветрової, Н. Голубкової, В. Жуковського, Н. Кравцової, Н. Пацевко, Р. Фахрутдінова та ін. Філософські засади

досліджуваної проблеми розглядаються в роботах Г. Дмитрієва, В. Жуковського, Т. Кошманової, О. Мілової, І. Радіонової та ін. Значна кількість праць присвячена особливостям управління середньою освітою США, зокрема праці М. Бойченко, С. Бурдіної, Б. Вульфсона, В. Громового, О. Джуринаського, О. Локшиної, В. Лугового, З. Малькової, А. Сбруєвої та ін. Проблеми змісту освіти та виховання в американській середній школі висвітлюються в працях А. Бабашева, Є. Барилко, О. Бевз, Я. Бельмаз, Я. Гулецької, Н. Заїченко, О. Літвінова, Т. Ліхневської, О. Плахотнюк, І. Рогової, А. Чернякової, М. Шутової. Окремі аспекти проблеми розвитку культури американської школи знаходимо у працях з проблем підготовки педагогічних кадрів. Це, зокрема, праці Є. Воробійової, Я. Гулецької, І. Гушлевської, Т. Кошманової, М. Нагач, О. Орловської, К. Рибачука, І. Сулим-Карлір.

Проблема сутності культури школи, її типів у сучасній американській школі є предметом вивчення таких європейських та переважно американських теоретиків освіти, як Е. Брік, Т. Діл, Р. Еванс, К. Луїс, К. Петерсон, М. Фуллан, Дж. Харрісон, Д. Хопкінс та ін. Роль культури школи в освітніх реформаційних процесах висвітлено у працях К. Гітса, Р. Ліндла, Ф. Ньюменна, Е. Харгрівса та інших науковців, які розглядали її модернізацію як умову ефективності освітніх реформ.

Водночас питання цілісного висвітлення генези концептуальних підходів до визначення ролі культури школи в освітніх реформаційних процесах, а також у досягненні високих показників у навчанні учнів наразі залишається недостатньо дослідженим.

Формулювання мети статті. Метою статті є висвітлення сутності основних концептуальних підходів до визначення ролі феномену «культура школи» в освітніх реформаційних процесах, зокрема в досягненні високих навчальних показників учнів, що існують в американській теорії освіти, в їх історичному розвитку.

Виклад основного матеріалу. Поняття культури школи в сучасній теорії освіти США тісно пов'язане з поняттям організаційної культури. Зазначимо: як багато інших понять теорії організації, воно не має універсального визначення. Труднощі у формулюванні визначення організаційної культури пов'язані з багатозначністю терміна «культура» взагалі. За твердженням соціолога Я. Щепанського, термін «культура» «виступає в багатьох значеннях не лише в щоденному вжитку, але й у різних науках, і у філософії, де його наділяють досить різним значенням і різним змістом» [1, с. 38]. Варто зауважити, що якщо у визнанні наявності феномену організаційної культури науковці практично одностайні, то в змістовому трактуванні її визначень такої одностайності немає. В американській теорії освіти під поняттям «культура школи» (school culture) науковці мають на увазі її «організаційну культуру» (organizational culture) і вживають ці терміни як взаємозамінні [2; 3; 4]. Поняття «організація» також є багатозначним. Так, наприклад, у соціології воно розкривається через три його основні значення. Я. Щепанський виокремлює такі значення терміна «організація»: 1) організація означає цільову групу, об'єднання людей, які прагнуть реалізувати певні цілі організованим способом; 2) організація охоплює спосіб виробництва й управління людьми та різними засобами дій, способи координації функцій, гармонізації зусиль і спрямування їх результатів на досягнення певної цілі сукупності людей; 3) у третьому значенні розглядають соціальну організацію як систему способів (зразків) діяльності індивідів, підгруп та інститутів, засобів соціального контролю, соціальних ролей і систем цінностей, які забезпечують спільне життя членів спільноти [1, с. 109–111].

Отже, застосовуючи термін «організація» до школи як соціального інституту, його можна вживати також у трьох значеннях:

- по-перше, під ним можна мати на увазі саму школу як об'єднання інституційного характеру, яке посідає певне місце в суспільстві та призначене для виконання конкретної функції (група людей);
- по-друге, цей термін означає певну діяльність у школі, спрямовану на розподіл функцій, налагодження стійких зв'язків, координацію тощо (сукупність дій);
- по-третє, під організацією можна розуміти певну структуру, побудову і певний тип зв'язків як спосіб об'єднання низки об'єктів у школі (цілісність частин).

Щоб уникнути багатозначності, ми не вживатимемо як взаємозамінні поняття «культура

школи», «організаційна культура школи», а натомість послуговуватимемось першим із них, а поняття «організація» в контексті нашого дослідження буде вживатися в предметному значенні – група людей. Це видається нам логічним, оскільки функціонування школи як соціального інституту передбачає формування певної культурної основи, яка надає цілям і самій шкільній організації характеру суспільної місії.

Вважаємо, що потребує з'ясування питання передісторії виникнення концептуальних підходів до розгляду культури школи в американській теорії освіти.

Концептуальні засади розвитку культури школи висвітлені у роботах широкого кола американських теоретиків освіти, зокрема Т. Діла, Дж. Джонсона, Б. Левіна, М. Фуллана, Е. Харгрівза, Д. Хопкінза, Е. Шейна та ін. Дослідники не лише аналізують можливості дослідження наявної в американських школах культури, але й формулюють власне бачення механізмів її розвитку, аналізують зовнішньо- та внутрішньоконтекстуальні чинники, логіку та закономірності цього процесу.

Звертаємо увагу на те, що, формулюючи власні теорії розвитку досліджуваного нами феномену, американські теоретики освіти користуються словом *change*, що в перекладі українською мовою означає «зміна». Зазначимо, що тлумачення англійського слова *change* в «Оксфордському словнику сучасної англійської мови для успішних учнів» подано як «дія, що спрямована на створення чогось нового, видозміненого» [5, с. 186]. При цьому зазначається, що слово *change* має широку сферу використання й стосується будь-якого акту творення чогось відмінного [5, с. 186]. Разом із тим у вітчизняній науковій термінології слово «зміна», яке відповідає англійському *change*, має кілька тлумачень. Так, «Новий тлумачний словник української мови» подає шість значень цього слова, серед яких – «змінювання; перехід, перетворення чогось у щось якісно інше», «заміна когось, чогось кимось, чимось іншим» [6, с. 768]. На підставі цих тлумачень ми вважаємо, що українське слово «зміна» має надто широке значення, щоб характеризувати реформи культури школи, а тому дослівний переклад слова *change* у контексті нашого дослідження видається недоречним. Серед його вітчизняних відповідників, які б найточніше передавали зміст концепцій реформування культури школи в американській теорії освіти, найбільш вдалим нам видається слово «розвиток». Так, «Філософський енциклопедичний словник» тлумачить його як «незворотну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів» [7, с. 555]. Оскільки в досліджуваних нами концепціях закономірні, незворотні зміни в культурі американської школи, а не заміна однієї культури іншою, то ми вважаємо доцільним використовувати його й говорити про розвиток культури американської школи.

Зазначимо, що сучасні концептуальні підходи в американській теорії освіти, покладені в основу визначення ролі культури школи, пройшли тривалий і суперечливий процес становлення, в якому можемо констатувати такі зміни:

1. Соціологічний підхід. Так, першими, хто розглядав зв'язок культури школи та ефективності діяльності шкіл, були американські соціологи Дж. Коулмен та К. Дженкс. Вони наполягали на тому, що соціальне походження учнів є більш важливим фактором академічних успіхів, ніж власне навчальна діяльність школи. Учені стверджували абсолютний пріоритет таких факторів впливу на успішність навчання в школі, як походження учня та соціальні умови, в яких він живе. На думку Дж. Коулмена та К. Дженкса, значущість школи, а, отже, і її культури дорівнює 10 % від загальної сукупності впливів [8, с. 325].

Результати досліджень Коулмена-Дженкса на певний час похитнули переконаність американського суспільства в необхідності реформування школи та її культури. Для подолання песимістичної оцінки значущості впливу школи як соціального інституту на ефективність підготовки молоді до життя необхідні були зусилля кількох поколінь дослідників, що працювали впродовж більш ніж тридцяти років для перетворення констатації «Teacher does matter!» («Учитель має значення!») на незаперечний факт та стратегію реформи школи [9].

2. Процесуальний підхід. Першими зі спростуванням висновків Коулмена-Дженкса виступили в 70-х роках ХХ століття в США У. Бруковер та Р. Едмондс, а у Великій Британії – М. Ратгер, дослідження якого набули великого значення і в американській теорії освіти. Висновки їх досліджень є цінними для розвитку вчення про культуру школи, оскільки вони

говорять про те, що організація навчальної діяльності (культура навчального процесу – learning culture) відіграє суттєву роль у досягненні навчального результату учнів. Варто наголосити, що результати зазначених досліджень дали в подальшому поштовх до вироблення теоретиками освіти механізмів ефективної взаємодії школи та громади в реалізації ідей шкільної реформи.

М. Раттер не лише підтвердив необхідність дослідження ефективності школи, але й пов'язав феномен культури школи з ефективністю середніх навчальних закладів, таким чином перевівши інтерес дослідників у русло цілісного вивчення особливостей діяльності школи як педагогічної системи та її культури зокрема [10].

Таким чином, означені дослідники спростовували висновки Коулмена-Дженкса та пояснювали причини їх помилкових суджень, а саме:

- соціологи досліджували вплив школи як соціального інституту, не беручи до уваги сукупність педагогічних чинників, що відрізняють ефективну школу від неефективної;

- поза увагою залишилась якість діяльності окремого вчителя як чинник впливу на результати навчання;

- для дослідження Коулмена-Дженкса характерним є занадто високий рівень узагальнення, ігнорування специфічних характеристик кожної конкретної школи, що впливають на її культуру [11, с. 4–5].

Важливим періодом у контексті даного етапу розвитку дослідження культури школи в американській теорії освіти стали 80-ті рр. ХХ ст., коли значного розвитку набув рух удосконалення шкіл, у контексті якого підкреслювалась виняткова важливість культури школи та системи цінностей, на яких вона ґрунтується, як чинника освітніх змін. Так, Т. Діл та А. Кенеді підкреслювали виняткову важливість культури школи в процесі реформ у статті «Культура та шкільна успішність» («Culture and school performance») таким чином: «У багатьох школах викладачі та учні не знають, чого їм очікувати, і при цьому вони не розуміють, як їхні дії пов'язані з багатьма шкільними досягненнями. Батьки, викладачі, учні, адміністратори часто формують субкультуру навколо безпосередніх, вузьких інтересів, які тягнуть школи в декількох напрямках. За таких умов не важко побачити, що трапляється з переконаннями, стандартами, мотивацією, зусиллями, послідовністю та іншими компонентами, необхідними для навчання і виховання» [12, с. 15].

3. Організаційний підхід. Водночас у 80-х рр. ХХ ст. в американській теорії освіти спостерігався сплеск інтересу до теорії організації, яка головним чином і виникла в контексті американських досліджень. Згідно з цим підходом культура школи відіграє важливу роль у формуванні внутрішнього середовища навчального закладу. Серед її функцій у цьому процесі ми виділили підвищення рівня в нормованості життя шкільної організації, сприяння позитивній ідентифікації працівників зі своїм навчальним закладом, узгодження особистих інтересів членів шкільної організації та інтересів усієї організації, підвищення організаційної ефективності та покращення етики управління школою, підтримка внутрішніх зв'язків навчального закладу.

У контексті організаційного підходу визначається нове розуміння сутності поняття культури школи, яку вкладають у нього сучасні американські дослідники, а також з'являються нові терміни, які стосуються внутрішнього середовища навчального закладу. Найбільш уживаним поряд із терміном «культура школи» є термін «клімат школи», що, на нашу думку, є необґрунтованим, оскільки вони мають специфічне для кожного з них значення і сферу вживання. Клімат школи визначається як соціально-психологічний стан шкільного колективу, результат спільної діяльності людей, їх взаємовідносин, детермінованих не стільки об'єктивними умовами, скільки суб'єктивною потребою людей у спілкуванні та способами її задоволення. Дослідники відзначають ситуативний характер клімату школи, що формується в певних умовах діяльності, за певної організаційної культури, в залежності від певних умов і факторів. Таким чином, можна говорити, що клімат утворюється ситуативно (і не підлягає формалізації, на відміну від організаційної культури, яка часто формулюється в загальноприйнятих кодексах, наборі правил тощо) як відповідна реакція людей (часто емоційна) на фактори зовнішнього середовища. До перших можна віднести директиви керівників, нові призначення, взаємини з колегами, сам процес діяльності тощо. До другої

групи, свого роду факторів макросередовища, – зміну ситуації в країні, будь-які надзвичайні ситуації, навіть сезонні погодні коливання, а також події, що відбуваються в особистому житті людини, її сім'ї, близьких.

У цілому можна підсумувати, що більшість досліджень клімату школи присвячена моделям сприйняття поведінки, загальноприйнятим у шкільних організаціях, у них використано методи спостереження, статистичні методи, що походять із соціальної психології, ґрунтуються на принципі раціонального розвитку систем, вивчають клімат школи як сталий компонент і здійснюються з метою визначення ефективних стратегій змін освітніх закладів. Натомість більшість досліджень культури школи зазвичай спрямовані на вивчення загальноприйнятих у шкільній організації переконань, цінностей і норм, використовують методи етнографічних досліджень, уникають кількісного аналізу, походять з антропології і соціології, ґрунтуються на принципі природного, спонтанного розвитку систем, вивчають культуру школи як змінний компонент.

Таким чином, у сучасній педагогічній науці США теорію клімату школи і культури школи можна виокремити як два цілком самостійні вчення, на основі яких базуються різні дослідження шкільного середовища. Тому, на нашу думку, необхідно розмежовувати поняття «культура школи» і «клімат школи» і уникати вживання їх як синонімічних.

У межах організаційного підходу нами визначено, що в американській теорії освіти існують різні підходи до визначення змісту поняття «культура школи», узагальнивши які, її можна визначити як систему базових установок, цінностей, які поділяються всіма членами шкільної організації, поведінкових моделей та практик, узвичаєних у певному навчальному закладі.

Отже, культура школи стала предметом вивчення фахівців у галузі теорії організації. У центрі уваги дослідників (М. Герет, В. Мік, С. Міскел, В. Оучі, П. Хілл, Г. Хофстед, В. Чарлз та ін.) перебувала проблема взаємозв'язку розвитку організаційної культури та ефективного лідерства, культури школи та освітніх змін.

Висновки, перспективи подальших розвідок. Отже, аналіз витоків сучасних американських теоретичних засад розвитку культури школи дає змогу стверджувати, що вони вийшли з теорії організації й ґрунтуються на підтвердженні англо-американськими теоретиками освіти (Л. Дарлінг-Хеммонд, М. Раттер, Д. Фучз та ін.) прямого зв'язку між якісними характеристиками такого феномену, як культура школи, та ефективністю діяльності навчальних закладів. Виникнувши в соціології, перейшовши в площину досліджень теорії організації, сучасні концепції культури школи враховують суто специфічні риси школи як організації.

На нашу думку, для досягнення завдань освітніх реформ в Україні важливою є розроблення їх збалансованої стратегії, яка б містила заходи, спрямовані передусім на розвиток культури українських загальноосвітніх навчальних закладів, що цілком відповідає розумінню виняткової важливості феномену культури школи в контексті організаційного підходу.

Вважаємо, що на подальше дослідження заслуговує питання історії розвитку культури американської школи як унікального за своєю сутністю феномену.

Список використаних джерел

1. Щепанський Я. Элементарные понятия социологии / Ян Щепанський. – М. : Издательство «Прогресс», 1969. – 240 с.
2. Bates R. J. Corporate culture, schooling, and educational administration / R. J. Bates // *Educational administration quarterly*. – 1987. – № 23 (4). – P. 79–115.
3. Carrington S. Inclusion needs a different school culture / S. Carrington // *International journal of inclusion education*. – 1999. – № 3. – P. 257–268.
4. Gonder P. Improving school climate and culture / P. Gonder, D. Hymes. – Arlington, VA : American Association of School Administrators, 1993. – 120 p.
5. Change // *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* : [ed. by A. P. Cowie]. – Oxford : Oxford University Press, 1989. – P. 186–187.

6. Зміна // Новий тлумачний словник української мови. – У 4 т. – К. : «Аконіт», 2008. – Т. 1. – С. 768.
7. Розвиток // Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – С. 555.
8. Coleman J. Equality of educational opportunity / J. Coleman, E. Campbell, C. Hobson, J. McPartland. – Washington, D. C. : National Center for Educational Statistics / US Government Printing Office, 1966. – 356 p.
9. Goodenough W. H. Cultural Anthropology and Linguistics / W. H. Goodenough // Language in Culture and Society: A Reader in Linguistics and Anthropology. – New York : Basic Books, 1964. – P. 36–39.
10. Rutter M. Fifteen Thousand Yours: Secondary Schools & Their Effects on Children / M. Rutter. – London : Open Books, 1979. – 294 p.
11. Whitehurst G. J. Raising student achievement: the evidence of high quality teaching. Assistant Secretary of Education Research and Improvement Remarks at the STEP 2002 Conference / G. J. Whitehurst. – Washington, D. C. : Council for Basic Education, 2002. – June. – 14 p.
12. Deal T. Culture and school performance / T. Deal, A. Kennedy // Educational Leadership. – 1983. – Vol. 40. – № 5. – P. 14–15.

А. Г. Довгополова

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К РАССМОТРЕНИЮ КУЛЬТУРЫ ШКОЛЫ В СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ ОБРАЗОВАНИЯ США

В статье подана предыстория возникновения концептуальных подходов в американской теории образования, положенных в основу определения роли культуры школы в достижении учебных результатов учащихся. Среди обозначенных подходов, в частности, выделены социологический, согласно которому социальное происхождение учащихся является более важным фактором академической успеваемости, чем собственно деятельность школы, процессуальный, в соответствии с которым культура учебного процесса играет существенную роль в достижении учебных результатов учащихся, и организационный подход, в контексте которого культура школы рассматривается как один из наиболее важных факторов, определяющих успешность школы и реформ образования в целом.

Ключевые слова: культура школы, среднее образование США, школьная организация, организационная культура, социологический подход, процессуальный подход, организационный подход.

H. Dvhopolova

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE SCHOOL CULTURE REVIEW IN THE USA MODERN THEORY OF EDUCATION

The article is devoted to the genesis of conceptual approaches to defining the school culture role in achieving students' educational results in the American theory of education. Among the mentioned approaches, in particular, there are the sociological, according to which students' social origin is more important factor in academic success than school's actual training activities, procedural, in which learning culture plays a significant role in achieving students' educational results, and organizational conceptual approaches, in which the school culture is regarded as one of the most important factors determining the schools success and educational reforming in general.

Key words: school culture, secondary education of the USA, school organization, organizational culture, sociological approach, procedural approach, organizational approach.